

STIFEL KO'PXILLIGI GEOMETRIYASI

Madrinov Madraxim Baxtiyor o'g'li

Toshkent shahar, Olmazor tumani, Mirzo Ulug'bek nomidagi

O'zbekiston Milliy Universiteti magistri

E-mail: madraximxon31@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Stifel ko'pxilligi evklid fazosiga akslantirishda sirt o'lchami keltirilgan. $V(n, k)$ to'plam Stiefel ko'pxilligi ekanligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Stifel ko'pxilligi, ko'pxilliklar, izometrik akslantirish, nuqta, aylana, sfera.

Biz $V(n, k)$ bilan k o'lchovli evklid fazosini n o'lchovli fazoga chiziqli izometrik akslantirish to'plamini belgilaylik. Bu yerda $k, n \in \mathbb{Z}^+ \cup 0$ hamda

$0 \leq k \leq n$ shartni qanotlantiruvchi butun sonlar. Bu to'plamning ko'pxillik ekanligini ko'rsatamiz va uni Shtifell ko'pxilligi deb ataymiz.

Biz k o'lchovli evklid fazosini n o'lchovli evklid fazosiga akslantitishni aniqlash uchun fazoda birorta ortonormal bazis tanlaymiz

$$\vec{e}_1, \vec{e}_2, \dots, \vec{e}_k \quad (e_i * e_j) = \delta_{ij} = \begin{cases} 1 \text{ agar } i = j \text{ bo'lsa,} \\ 0 \text{ agar } i \neq j \text{ bo'lsa} \end{cases}$$

Shunda $\vec{x} \in R^k$

$$\vec{x} = x^1 \vec{e}_1 + x^2 \vec{e}_2 + \dots + x^k \vec{e}_k$$

ko'rinishda ifodalanadi.

Chiziqli izometrik akslantirish ortogonal matrisa yordamida berilganli uchun uni

$$f(\vec{x}) = x^1 A \vec{e}_1 + x^2 A \vec{e}_2 + \dots + x^k A \vec{e}_k$$

ko'rinishda yozamiz. A ortogonal matritsa bo'lgani uchun

$$A * A^T = E$$

Biz matritsani

$$A = \begin{pmatrix} v_{11} & v_{21} & \dots & v_{k1} \\ v_{12} & v_{22} & \dots & v_{k2} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ v_{1n} & v_{2n} & \dots & v_{kn} \end{pmatrix}$$

Korinishda yozamiz. A matritsaning elementlari soni $n * k$ ta elementdan iborat.

$$(A\vec{e}_i; A\vec{e}_j) = \begin{cases} 1 & \text{agar } i = j \text{ bo'lsa} \\ 0 & \text{agar } i \neq j \text{ bo'lsa} \end{cases}$$

Demak, $i \neq j$ holda tenglamalar soni qaraymiz $(A\vec{e}_1; A\vec{e}_j)$ bo'lganda 0 ga teng bo'lgan tenglamalar $k - 1$ ta ; $(A\vec{e}_2; A\vec{e}_j)$ bo'lganda esa $k - 2$ ta buni davom ettirib $(A\vec{e}_{k-1}; A\vec{e}_j)$ bo'lganda 1 ta ularning hammasi

$$k - 1 + k - 2 + \dots + 2 + 1 = \frac{k-1+1}{2} (k - 1) = \frac{k(k-1)}{2} \text{ ta}$$

Hamda $i = j$ holda 1 ga teng bo'lgan tenglamalar soni $(A\vec{e}_1; A\vec{e}_1)$ 1 ta ;

$(A\vec{e}_2; A\vec{e}_2)$ 1 ta ; $(A\vec{e}_3; A\vec{e}_3)$ 1 ta ; ... ; $(A\vec{e}_k; A\vec{e}_k)$ 1 ta bu hollarda hammasi bo'lib k ta tenglama. Biz barcha $i \neq j$ va $i = j$ hollardagi tenglamalarni sonini aniqlashimiz uchun yuqoridagi hollarda hosil bo'lgan barcha tenglamalar sonini qo'shamiz. Natijada

$$k + \frac{k(k-1)}{2} = \frac{k(k-1+2)}{2} = \frac{k(k+1)}{2} \text{ ni hosil qilamiz.}$$

Bu akslantirishda sirt o'lchami quyidagicha kamayadi

$$nk - \frac{k(k+1)}{2} \quad (1)$$

(1) Formula ixtiyoriy $V(n, k)$ fazoda Stifel ko'pxilligini $f(\bar{x})$ akslantirishdagi sirtini o'lchamini ifodalaydi.

Umumiy xolda aytganda $V(n, 0)$ holda bu to'plam $f(\bar{x})$ akslantirishimizda S^0 ya'ni nuqtaga akslanar ekan. Haqiqatan ham, $V(n, 0)$ – nol o'lchovli evklid fazosini n o'lchovli fazoga chiziqli akslantiruvchi izometrik akslantirish to'plami.

$V(n, 1) - S^{n-1}$ sferaga akslanadi. $V(n, 2), V(n, 3), \dots, V(n, n)$ hollarda hosil bo'ladigan tenglamalar sonini $V(n, k)$ to'plam elementlari sonidan ayirsak yuqoridagi (1) formula kelib chiqishini ham ko'rishimiz mumkin.

Misol uchun $V(2, 1)$ to'plam f akslantirishimizda $S^{2-1} = S^1$ yani aylanaga akslanar ekan haqiqatan ham, $V(2, 1)$ – bir o'lchovli evklid fazosini ikki o'lchovli fazoga chiziqli akslantiruvchi izometrik akslantirish to'plami.

$V(2, 1) R^1 \rightarrow R^2$ R^1 ga tegishli e birlik vektorni, hamda unga tegishli biror \bar{x} nuqtani olamiz $\bar{x} = A \vec{e} = \lambda \vec{e}$ u holda $f(x) = \lambda A \vec{e}$ bo'ladi. Bundan

$$(A\vec{e}_1; A\vec{e}_1) = \begin{pmatrix} v_{11} \\ v_{12} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} v_{11} \\ v_{12} \end{pmatrix} = v_{11}^2 + v_{12}^2 = 1$$

$$v_{11}^2 + v_{12}^2 = 1 \quad (2)$$

aylana tenglamasi hosil bo'ldi. Biz buni o'lchovi S^1 ga akslanishini aytgan edik.

Endi buni (1) Shtifel fo'rmulasiga qo'yamiz: Bu yerda $n=2, k=1 \quad 2*1 - \frac{1(1+1)}{2} = 2-1=1$
 $V(2,1)$ to'plamimiz 2 ta elementdan iborat, undan biz hosil qilgan yuqoridagi (2) bitta tenglama sonini ayirsak $2-1=1$ bo'lishini osongina ko'ramiz.

Endi $V(3,1)$ va $V(3,2)$ hollarni ko'raylik qolgan barcha hollar $V(n,k)$ hammasi shu tartibda bajariladi.

$V(3,1) \quad R^1 \rightarrow R^3 \quad R^1$ dan e birlik vektor va biror \bar{x} nuqta tanlab olamiz $\bar{x} = \lambda \vec{e}$
 $f(\bar{x}) = \lambda A \vec{e}$ bu holda

$$(A \vec{e}_1; A \vec{e}_1) = \begin{pmatrix} v_{11} \\ v_{12} \\ v_{13} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} v_{11} \\ v_{12} \\ v_{13} \end{pmatrix} = v_{11}^2 + v_{12}^2 + v_{13}^2 = 1 \text{ bo'ladi}$$

Ya'ni $v_{11}^2 + v_{12}^2 + v_{13}^2 = 1 \quad (S^2)$ sfera tenglamasini ifodalaydi.

Biz (1) fo'rmuladan ham $n=3, k=1$ dan $3*1 - \frac{1(1+1)}{2} = 3-1=2 \quad S^2$ ekanini ko'rsata olamiz. Keyingi barcha $V(n, 1)$ hollarda $- S^{n-1}$ sferaga akslanishi ravshan.

$V(3,2)$ holatni ham ko'rsak bunda f funksiya $R^2 \rightarrow R^3$ bajaradi. Endi R^2 ga tegishli ikkita e_1, e_2 vector hamda biror $\bar{x} = \lambda^1 \vec{e}_1 + \lambda^2 \vec{e}_2$ nuqta olamiz. U holda f akslantiruvchi funksiya $f(\bar{x}) = \lambda^1 A \vec{e}_1 + \lambda^2 A \vec{e}_2$ bo'ladi.

$$(A \vec{e}_1; A \vec{e}_1) = \begin{pmatrix} v_{11} \\ v_{12} \\ v_{13} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} v_{11} \\ v_{12} \\ v_{13} \end{pmatrix} = v_{11}^2 + v_{12}^2 + v_{13}^2 = 1$$

va

$$(A \vec{e}_2; A \vec{e}_2) = \begin{pmatrix} v_{21} \\ v_{22} \\ v_{23} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} v_{21} \\ v_{22} \\ v_{23} \end{pmatrix} = v_{21}^2 + v_{22}^2 + v_{23}^2 = 1$$

bundan tashqari yana bitta tenglamamiz bor $\delta_{ij} = 0$ holda

$$(A \vec{e}_1; A \vec{e}_2) = \begin{pmatrix} v_{11} \\ v_{12} \\ v_{13} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} v_{21} \\ v_{22} \\ v_{23} \end{pmatrix} = v_{11}v_{21} + v_{12}v_{22} + v_{13}v_{23} = 0$$

$$\text{ularni sistema qilib yozsak} \begin{cases} v_{11}^2 + v_{12}^2 + v_{13}^2 = 1 \\ v_{21}^2 + v_{22}^2 + v_{23}^2 = 1 \\ v_{11}v_{21} + v_{12}v_{22} + v_{13}v_{23} = 0 \end{cases}$$

3 ta tenglama hosil bo'ldi $V(3,2)$ to'plam elementlari soni $3*2=6$ ta undan hosil qilgan tenglamalarimiz sonini ayirsak $6-3=3$ qoladi. Demak, n va k larni o'zgartirib yuqoridagi (1) fo'rmula har doim o'rinli bo'lishini ko'rishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. В.А.Рохлин, Д.Б.Фукс. НАЧАЛЬНЫЙ КУРС ТОПОЛОГИИ ГЕОМЕТРИЧЕСКИЕ ГЛАВЫ ИЗДАТЕЛЬСТВО «НАУКА» Москва 1977
2. Muirhead, Robb J. (1982). Aspects of Multivariate Statistical Theory. John Wiley & Sons, Inc., New York. pp. xix+673. [ISBN 0-471-09442-0](#).